

Právní postavení hornictví

k hornictví jednomu z nejstarších oborů lidské činnosti, se váže velká řada zvláštností

- vývoj horního práva (toto právo je skutečně výjimečné tím, že je to snad první a tím také nejstarší právo specificky zaměřené k provozování specializovaného oboru, jakým je dobývání, těžba a prodej nerostných surovin). Nejstarší báňskoprávní zásady vznikly v západní a střední Evropě patrně zásluhou hornické činnosti Keltů, kteří v těchto oblastech začali ve větším rozsahu dobývat zlato, železo a částečně i stříbro. Tyto zásady tvořily základ takzvanému hornímu právu zvykovému a pozdějšímu vzniku regálií (výsostným právům panovníků). Avšak mohutný rozvoj báňského práva spadá do 13. a 14. století a znovu se pak rozvíjí ještě v 16. století. Dějiny horního práva dokazují také dějinný vývoj hornictví a do značné míry také vývoj politiky a ekonomiky jednotlivých států. Panovníci jednotlivých zemí si nechávali písemně potvrzovat svá regální práva, mezi které patřilo i právo na vzácné kovy a sůl, které podle dřívějšího zvykového práva byly majetkem panovníka. Zvláštní důraz na toto právo byl kladen právě v době rozvoje peněžního trhu, kdy se panovník stal také jediným vlastníkem mince. Často byly obě tyto regálie navzájem slučovány a vzájemně ovlivňovány. Z dějin právního vývoje je známo, že horní právo postupovalo v čase od jednotlivých privilegií a svobod pro báňská města, církevní i světskou vrchnost k obecnějším právním normám. Vývoj horního práva je především dokladem vývoje vzájemných vztahů, které se vytvářely v průběhu těžby ložisek nerostných surovin mezi panovníkem, šlechtou, městy, báňskými podnikateli a horníky. S rozvojem hornictví ve 12. a 13. století nastaly střety zájmů zejména mezi majiteli pozemků, vesměs zemědělskou šlechtou a horníky, podporovanými panovníkem. Byly to právě tyto střety, které vedly k písemným záznamům horního práva a k jeho dalšímu postupnému vývoji. hornoprávní dokumenty, kt. podstatně ovlivnily vývoj hornictví a horního práva v Ev. patří hl.:

1/ privilegium krále Václava I. a jeho syna Přemysla Otakara, zvané Jihlavské privilegium z roku 1249, listina A, a jeho další úpravy z let 1290, listina B a takzvané německé jihlavské právo, vydané po roce 1290, listina C.

2/ Ius regale montanorum, vydané králem Václavem II. roku 1300 v Kutné Hoře.

3/ Narovnání o hory a kovy krále Ferdinanda I. v roce 1534.

4/ Narovnání o hory a kovy krále Maxmiliána II. z roku 1575.

5/ Jáchymovský královský horní řád z roku 1548.

6/ Zařazení uhlí mezi vyhražené nerosty v roce 1793.

7/ Vydání obecného horního zákona pro země rakouské monarchie v roce 1854. Mezi písemné hornoprávní normy se zahrnují také panovnická privilegia, udělené svobody a úlevy a mnohdy i horní řády. Panovnická norma měla zpravidla obecnou platnost zákona, zatímco vrchnostenské nebo městské normy měly platnost teritoriálně a zejména územně omezenou. Nejstarší písemné doklady o evropském hornictví jsou dochovány z období Římského imperia z období zhruba mezi 2. stoletím př. Kristem až do 4. stol. po Kristu. Je zcela logické, že ke konci údobí prvobytně pospolné společnosti, kdy se začaly uplatňovat hospodářské vztahy mezi společnostmi jednotlivých rodových skupin, sehrály nerostné suroviny, především vzácné kovy, velmi významnou úlohu i ve vztahu k mocenskému postavení rodových náčelníků.

Význam těžby rud obecných i vzácných kovů se zvyšoval v době otrokářské, zvláště pak v období vzniku a trvání velkých imperií (Řeckého, Římského). Důležitými prameny pro poznání podmínek starověkého hornictví a hutnictví se zachovaly ve spisech Diodora Sicilského, Strabona, Kassia Diona a zejména Plinia Staršího, který ve své „Naturalis historia“, zvláště pak ve XXXIII. knize uvádí řadu zpráv o způsobech těžby a zpracování rudy. Nelze opomenout ani sborníky císařských právních ustanovení jako Codex Theodorianus, Codes Justinianus a Digesta. Jedná se v nich převážně o právních a policejních opatřeních pro zajištění a zabezpečení poklesu těžby rud a výroby kovů. Itálie byla na výskyt rud chudá - zásobování římského impéria obecnými a drahými kovy obstarávaly provincie.

Nejbohatší na rudy byla Hispanie. Stříbro se těžilo: u Cartago Nova, dnes Carthagenu. Zlato se těžilo: v Asturii, v Lusitanií a v Baetice, nedaleko Corduby a v Gallaecii. Olovo a měď: u Cartago Nova a na Mons Argyrus. Jako naleziště mědi se uvádí metallum Albocolense v Gallaecii, Montes Mariani, dnes Sierra Morena v Baetice a metallum Vipascense v Lusitanií. Dále se v Hispanii dobýval cín a železo. V Galii se nacházelo olovo, zlato, stříbro. Na území Biturigů se dobývalo železo. V Aquitanii byly také měděné doly. Británie zásobovala Řím cínem, olovem a zlatem. Cín se těžil v jihozápadní části ostrova. Na území Brigantů ležela metalla Lutudensia. Norikum a Dalmácie byly známy od 1. století ložisky zlata a železa a v Dalmácii také stříbra. V severní Panonii byly důležité doly na železo nedaleko osady Siscia. V době Ulpianově bylo povoleno soukromníkům dobývat rudy pod podmínkou, že těžba nebude na újmu zemědělství. Vlastní těžbu obstarávali společnosti publikánů, které k tomuto účelu zaměstnávali množství otroků. Pronajímání dolů mělo zajistit pravidelnou a stálou těžbu, přičemž polovina vytěženého množství rudy byla odváděna fisku. Znázornění hornické práce z poloviny 6. stol. př. Kristem je na korintském pinaxu (zlomky keramických destiček). V portugalském Aljustrelu byla v roce 1876 nalezena ve starém dole bronzová deska s textem (asi z roku 70) a další nález z roku 1906 podobné desky s textem průkazně z doby Hadrianovy (asi kolem roku 120). První text je částí ustanovení o pronajímání různých řemesel, živností a lázní ve zmíněné důlní oblasti. Druhý text stanovuje pravidla o pronajímání šachet drobným zájemcům. Ustanovení, která v nápisech nacházíme, nemají všeobecnou platnost pro celou říši. Jejich působnost je omezena na oblast metallum Vipascense. Oba epigrafické nálezy jsou cenným dokladem pro posuzování poměrů v římských dolech v době principátu. Jedině znalci práva přísluší rozhodnout, zda tento „lex metalli Vipascensis“ jak se nazývá starší fragment a také fragment druhý, je skutečně součástí horního práva, nebo pouze směrnici obdobnou pozdějším provozním horním řádům, které více či méně doplňovaly horní zákonodárství. Bližší představu o úředních úkonech císařských otroků v důlní správě poskytují epigrafické nápisy na náhrobních kamenech ve starověkém Ampelu, dnešní Zalatna v Dakii. Další náhrobní nápisy jsou známy z dalmatské osady Bišovo a Salona. Zdrojem pracovních sil pro doly - odsouzenci na smrt. Antonius Pius vydal nařízení, podle kterého mohly být starší osoby po odpracování deseti let v dole propuštěny na svobodu. Je velmi pravděpodobné, že sbírka právních ustanovení z doby Římského impéria poskytla základní zásady pro pozdější vznik hornoprávního zákonodárství. Předpisy, kterými byly spravovány doly v jednotlivých provinciích byly spíše organizačního, majetkoprávního, správního a fiskálního zaměření, čímž svojí náplní odpovídaly spíše právu civilnímu a částečně i trestnímu, aniž by splňovaly statuty horního práva. Po rozpadu Římského impéria upadlo v zapomnění imperátovo regální právo na ušlechtilé kovy. Teprve v roce 1129 vyhlásil sicilský král Roger II. tzv. „Lex mineralis“. Vzhledem ke skutečnosti, že v Itálii bylo v době impéria hornické podnikání Římanům usnesením senátu zakázáno a jeho provozování bylo soustředěno v provinciích, zvyková regální výsada panovníkova vlastniti všechny ušlechtilé kovy upadla v zapomnění. Teprve tzv. ronkalský sněm v roce 1158 se pokusil stanovit rozsah a chápání královských práv a také tato regální práva definoval. Od té doby byla regální práva

uplatňována i v Čechách. - v roce 1185 byl vydán tzv. Freisaský horní řád. - v roce 1208 tridentské horní právo (byly kromě regálních práv uplatňovány některé prvky báňskotechnického charakteru). Ve stanovách Řádu německých rytířů (vydaných v roce 1233 v Kulmu), jsou uvedeny některé zásady pozdějšího „Ius Freibergense“. Rovněž tak ve smlouvě, uzavřené v roce 1241 mezi Krummenhennensdorfem a městem Freiberg byly uplatněny některé zásady pozdějšího freiberského práva a to podíly z výtěžku těžby, kterou freiberští v uvedené obci řídili. Tuto smlouvu potvrdil také markrabí, jako držitel regálního práva. V horním řádu vévody Albrechta Brunšvického z roku 1271, který platil pro oblast Harzu, bylo stanoveno, že 13 jam tvoří dohromady důl a jámy, že musí být mezi sebou vzdáleny 13 stop. Základní změnu ve vývoji hornoprávních ustanovení přineslo jihlavské horní právo (bylo jako součást městského práva stvrzeno v roce 1249 v Jihlavě králem Václavem I., a jeho synem Přemyslem Otakarem, tehdejšími markrabími moravskými). Toto právo je sepsáno na listině, označované jako jihlavské privilegium A. Jihlavské horní právo v původním znění z roku 1249 je poměrně stručné. Ve svých čtyřech kapitolách se jihlavské horní právo zabývá: spolehlivým vyměřením důlních měr, čili horního majetku, zavedlo prioritu nálezů ložiska pro udělení důlních propůjček, dbalo na hospodárné dobývání a vydobytí nerostných zásob, zdůrazňovalo bezpečnost provozu s přihlédnutím k průvalům vod, tehdejšímu největšímu problému hornictví. Z ustanovení tohoto práva vyplývá také existence horního regálu a horní svobody. Zmiňuje se o urbuře a urbureřích, kteří za účasti přísežných udělují propůjčky podle ověřeného nálezů rud. Dále pak toto právo obsahuje ustanovení o udržování hor v díle a o propůjčování opuštěných hor, o nabytí práva dědičné štoly a o postupu štoly v cizích polích a zvláště ustanovení o rozhodování hraničních sporů a o nalézání práva ve věcech horních vůbec. Tato listina z roku 1249 končí ustanovením, podle kterého urbureř, jako královský úředník, má právo s vědomím městských konšelů vydávat normy, upravující právní poměry na horách. V jihlavských právních normách postrádáme ustanovení o pracovním právu, což lze vysvětlit tím, že původní havíři byli zároveň podnikateli, takže tu ještě nebylo námezdního poměru. Jihlavské horní právo se stalo užitečným jak panovníkovi, tak i podnikatelům a ve značné míře se vliv tohoto práva rozšířil i do vzdálených oblastí, zejména zásluhou jihlavského horního soudu. Naučení a nálezy byly poskytovány nejen českým, ale i mnoha zahraničním báňským městům a podnikatelům. Tak vznikly sbírky statutů, naučení a nálezů ve věcech městského i horního práva. Nejstarší z těchto pramenů jihlavského práva jsou ještě ze 13. a nejmladší z 16. století. Jihlavský horní soud se těšil téměř po čtyři století neobyčejné vážnosti v nestrannosti řešení soudních sporů. Tato sbírka se stala základem k velkému dílu proslulého notáře císařské kanceláře Karla IV., Jana z Gelnhausenu, který za svého působení v Jihlavě v letech 1392 až 1408, vytvořil tři skvělé kodexy, ve kterých shromáždil kromě městských privilegií také latinské znění jihlavského práva, svůj nový německý překlad tohoto práva podle listiny A, překlad Horního zákona Václava II. a konečně i obsáhlou sbírku statut, naučení a nálezů ve věcech horních. Rychlý rozvoj jihlavského horního práva dokazuje privilegium B (sepsáno kolem roku 1290). V tomto privilegiu jsou rozvedena některá statuta z listiny A a je k nim připojeno dalších 13 nových. Jádro horního práva však nebylo těmito úpravami dotčeno. Tato listina měla patrně kodifikovat právo rozšířené poznatky provozu dolů za několik desítek let, jak k tomu byli jihlavští konšelé oprávněni, a to statutárním článkem. Pravděpodobně na rozhraní 13. a 14. století vznikla v Jihlavě poslední právní kodifikace horního práva, kterou se stalo tzv. německé horní právo jihlavské, sepsané v němčině a obsahující jenom horní právo. V tomto zpracování se již jeví snaha po systematickém utřídění jednotlivých statut. Toto německé znění jihlavského horního práva je nejvýznamnějším pro další rozšíření vlivu tohoto práva. Platnost jihlavského horního práva a výroky horního soudu uznávala nejen horní města v království Českém, ale i za jeho hranicemi v Sasku, Slezsku, Uhersku a Polsku. Význam jihlavského horního práva spočívá v tom, že vytvořilo základ pro rozvoj hornictví ve

středověku i v době pozdější. Institucí horního práva a horních svobod, jejichž prvky jsou jihlavským právem založeny, byly vyhrazené nerosty vyňaty z dispozice pozemkového vlastnictví a jejich dobývání se stalo přístupným komukoliv, kdo dokázal nerostné suroviny dobývat. V posledních letech 13. století bylo v Čechách vytvořeno velké a významné zákonodárné dílo - mělo nahradit jihlavské horní právo. Rozvoj hornictví - dosáhl značného technického, hospodářského a společenského významu, že bylo nutné upřesnit a podstatně rozšířit statuta jihlavského horního práva a zejména zabezpečit hornictví z vysloveně právního hlediska takovým způsobem, který by odpovídal výrazným společenským změnám v posledních padesáti letech. - bylo tedy nutno nahradit privilegia, výsady a lokálně omezená práva zákonem s platností pro celou zem a přihlédnout také k zásadní společenské změně - ke vzniku námezdně pracujících lidí. Tato změna se projevila především v hornictví, kde se z původních havířů-podnikatelů stali havíři-zaměstnanci, a to těžařů nebo těžařských společností. Pod vlivem těchto společenských a provozně technických změn v hornictví, rozhodl král Václav II. o nutnosti vytvoření skutečně zákonitých norem, platných v celé šíři hornického provozu a také v té době začínající se uplatňovat báňské správy. Proto povolal roku 1295 vynikajícího italského právníka Gozzia z Orivietta - s ním bylo vytvořeno nové horní právo, které mělo platnost pro celé království České. Toto Královské právo horníků - známé ve světě jako *Ius regale montanorum* (sepsáno ve čtyřech knihách Gozziem z Orivietta za vydatné autorské spolupráce královny a českých báňských odborníků). Uvedený Horní zákon byl vydán Václavem II. pravděpodobně v druhé polovici roku 1300 v Kutné Hoře, odkud nastoupil svou dlouhou cestu po Evropě i po světě nejen jako první Horní zákon, ale také jako právo sociální, pracovní, správní i jako důlně bezpečnostní předpis a stal se vzorem pro horní zákonodárství v mnoha zemích světa, kde bylo později převzato i do zákonných norem mnohých států severní i jižní Ameriky. Václavův zákoník tvoří na svou dobu dokonalou syntézu obecných principů horního práva s konkrétními předpisy jejich realizace. Mnohé výhody a předpisy jak provozního, tak i správního charakteru jsou nesporným výsledkem dlouholetých zkušeností, získaných praxí. Podle toho je možno soudit, že se na jejich tvorbě zúčastnila i skupina báňských odborníků. Přesná stylizace těchto zásad a ustanovení přikazuje totiž hlubokou a zasvěcenou znalost nejen báňskotechnických, ale i báňskosprávních poměrů českého hornictví. Proto představuje IRM kolektivní dílo, jehož redakci uskutečnil sám panovník. Těžištěm IRM je první a druhá kniha spolu s první až pátou kapitolou třetí knihy, které tvoří základ materiálního horního práva. Mnohé předpisy a vývody o horním regálu, urbuře, postavení a složení báňské správy, řízení kutacích i důlních prací, lénhavířské soustavy a dalších jsou v IRM poprvé začleněny do ucelené právní kodifikace. Protože tento zákon zároveň stanovil i množství konkrétních předpisů, týkajících se funkcí a pravomocí báňských úředníků, organizace báňské správy a horního soudnictví i důlního podnikání, stal se tak také horním řádem.

Nové báňské procesní právo, obsažené ve třetí knize IRM, vytvářelo univerzální a spolehlivý systém soudního řízení, vyhovující nejen zásadám horníků, ale i zahraničním těžařům. Soudní řád IRM je velmi podrobný a rozsáhlý, ale přitom je formulován velmi obecně, takže s výjimkou několika zmínek, týkajících se báňské problematiky, mohl být používán i pro řízení před jinými soudy. Kromě dosud u nás nedoceneného významu IRM pro vývoj hornictví nejen v Českých zemích a postupně i v Evropě i v zámoří, je nutno Hornímu zákonu přiznat i další světové priority. Je to především řada ustanovení pracovních právních, sociálně právních a nelze zapomínat ani na skutečnost, že IRM tvořil i základ nejstarších důlních provozně bezpečnostních předpisů. V takovéto koncepci IRM je patrná promyšlenost návaznosti jednotlivých právních ustanovení, přesahující ve své době rozsah obsahu i platnosti tehdejších horně-právních ustanovení. V průběhu 14. a 17. století vzniklo v Evropě množství horně-právních ustanovení, zákonů a horních řádů. Nelze jednoznačně prokázat, že k této činnosti se

snahou o právní zabezpečení hornické činnosti daly popud příklady jak jihlavského horního práva, tak zejména Václavova IRM, ale můžeme tak s určitou pravděpodobností předpokládat. Avšak hlavní snahou byla potřeba: mincovních kovů, stříbra a zlata, a potřeba regálních pánů tyto snahy a potřeby legalizovat. Freibergský horní řád vznikl pravděpodobně za pomoci německého znění jihlavského horního práva, které vzniklo jako poslední kodifikace tohoto práva v Jihlavě na přelomu 13. a 14. století, a je označováno jako listina C jihlavského práva. Tato úvaha má své opodstatnění s ohledem na čilé báňskoprávní styky a právní poučení Jihlavy a Freibergem. Freibergský horní řád byl kodifikován v roce 1307 jako právo A a v roce 1346 jako právo B, které pak platilo i pro ostatní saské krušnohorské doly. V roce 1325 byla vydána statuta pro rudní okrsek toskánský, platná pro Massa Maritima a v roce 1335 pro doly na Sardinii u Valle di Chiesa, které hlavně určují zásady pro ztrátu propůjček a povinnosti hlášení o ražení štoly nebo hloubení jámy. Gosslarský báňský řád (1359) stanovil např., že prvotní propůjčka, pracuje-li se na ní rok a den, se stává majetkem těžařovým. V disselmuthském horním řádu (1372) je možno najít i návod, jak vyřadit chudého nálezce, aby propůjčka mohla být přidělena bohatému těžaři. Schladmínský báňský řád (1408) nutil nálezce rudní žíly k velkému spěchu, neboť měl bez otálení započít s dobýváním. Podle báňského řádu, vydaného roku 1463 pro tyrolský Rattenberg byl nálezce žíly povinen do tří dnů požádat o propůjčku, opatřit naleznou jámu výdřevou a během 14-ti dnů zahájit dobývání. Podle gorického báňského řádu (1486-Görz) a rovněž podle báňského řádu beljackého (1496-Villach), nemohli havíři sami vytvořit těžařstvo bez účasti svého dosavadního zaměstnavatele, nebo jeho zástupce. Báňský řád pro Gossensas, vydaný tyrolským vévodou Bedřichem II., (1427), předpisoval poprvé maximální mzdy v hornictví. Báňský řád schwarzwalského Bachu (1438) usiloval o připoutání havířů k dolům osobní přísahou. Horní právo, vydané v Clausthalu platilo nejen v okolních dolech, ale také pro doly v okolí Brunswigu, Lüneburgu a Rammelsbergu i v 16. a 17. století. Tak jako v ostatních evropských zemích se uplatňovalo regální právo panovníků na vzácné kovy také v Uhersku, na území dnešního Slovenska. K nejstarším dokladům o existenci tohoto práva patří listina krále Ondřeje II. (1211). V roce 1223 bylo propůjčeno uherským králem Belou IV. zužitkování solného pramene u Prešova bratřím Hermanu a Bohumíru Čipkárým. Listinou z roku 1243 dal probošt konventu v jasové osadníkům Jasové kromě jiných výsad také právo svobodné těžby kovů. V roce 1217 daroval uherský král Ondřej I. comesovi Alexandrovi náhradu 300 marek stříbra z urbury ze štiavnického dolování. Nejstarší privilegia města Banské Štiavnice se nedochovala stejně tak, jako městské a horní právo. Banskoštiavnické právo se dochovalo pouze v opise z roku 1466. Přesto je banskoštiavnické právo považováno za základ uherských hornoprávních předpisů obdobně, jako je jihlavské právo považováno za základ hornoprávních předpisů v Čechách. Předností banskoštiavnických statut je konstatace, že rudná ložiska nesouvisí s vlastnictvím pozemků a pozemkový vlastník má právo na třetinu urbury. Podíl urbury pro město nebyl stanoven. Banskoštiavnické statuty předpokládají královo právo udělovat oprávnění pro těžbu a to i na soukromých pozemcích a dokonce předpokládají i svobodnou těžbu dřeva pro doly. Kdo se chtěl v Banské Štiavnici zúčastnit dolování, musel se městské radě a hornímu prokázat třemi markami stříbra. To znamenalo nejen rudu najít, ale také určité množství rudy vytěžit, zhutnit a zpracovat. Kolem roku 1238 byla Banská Štiavnica povýšena na svobodné královské horní město. Její městská pečeť, která je nejstarší městskou pečetí s hornickými symboly, se zachovala na listině z roku 1275, vydané rychtářem a dvanácti přísežnými. V roce 1259 potvrdil uherský král Bela IV. jasovskému proboštovi znovu dříve získaná privilegia, zničená v době tatarského vpádu. Téhož roku získává Banská Bystrica některé výsady města Banské Štiavnice, navíc pak král udělil Banské Bystrici také právo svobodně těžit zlato, stříbro a jiné kovy. V roce 1327 obdržel báňské právo Smolník. Další udělování báňského práva proběhlo v druhé polovině 14. století (Ľubietová, Brezno). Banskoštiavnické horní právo platilo v podstatě až do konce 15. století. Teprve v roce 1492 bylo v Kremnici

sepsáno nové horní právo, které bylo doplňováno v letech 1504 a 1512. Mezi řadu dosud nezodpovězených otázek báňské histografie patří i zjištění, kdy vzniklo banskoštiavnické městské a horní právo. V řadě privilegií, zejména báňských, udělovaných uherskými králi počínaje Štěpánem I., Svatým (997-1038) a konče Odrejem III., není ani zmínka o banskoštiavnickém báňském právu. Banská Bystrica dostala v roce 1255 pouze městské právo banskoštiavnické a samostatné povolení těžit kovy bez udělení banskoštiavnických báňských statutů. Zbývá otázka, zda báňská privilegia, udělovaná panovníky v rámci jejich regálií a bez stanovení dalších zákonných norem pro vedení hornického provozu a s výjimkou požadavků na urburu, lze považovat za hornoprávní ustanovení. Zdá se být také velmi pravděpodobné, že městské právo získala Banská Štiavnica, již před rokem 1255 a horní právo teprve až po roce 1291. Ve vývoji hornoprávních a zejména hornosprávních statutů a praxe je velmi zajímavý a do té doby ojedinělý případ vzniku Zvazu stredoslovenských bankských mest, ve kterém byly: Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Pukanec, Nová Baňa, Ľubietová a Banská Belá. Zvaz byl panovníkem uznávaným a prakticky fungujícím druhostupňovým apelačním soudním tribunálem. Výrazné společenské, hospodářské a politické změny, které nastaly v 15. století, jakož i nastupující rozvoj báňské techniky, si vynutily změny i v horním právu, které bylo v průběhu 16. století prezentováno hlavně nově vydávanými horními řády. Annabergský horní řád, vydaný vévodou Jiřím Vousatým v Annabergu v roce 1509, shrnul v podstatě zásady dřívějších saských horních řádů vydaných po roce 1466 – přesahovaly platnost v nově otvíraných důlních revírech a byly uznávány i v ostatních horních oblastech Krušných hor. Uvedený horní řád byl uznán i Vrchním horním soudem ve Freibergu v roce 1511 za platný pro všechny vévodské rudné revíry v Sasku a je považován za nejdůležitější právní dokument pro vývoj saského hornictví. Teprve v roce 1589 uzavřel kurfiřt Christian I. vývoj právně platného horního řádu pro všechny saské doly, jehož některá ustanovení byla přijímána i v dalších německých i českých Krušnohorských důlních oblastech. Ve srovnání s předešlými horními řády přinesl uvedený horní řád dvě zásadní změny: S rozvojem hornictví bylo nutno stanovit podmínky pro rozšíření správních horních úřadů. Byl zaveden direktivní princip řízení hornických provozů horními úřady s rozšířenými pravomocemi. Doly byly takto řízeny jak po stránce technické, tak i po stránce ekonomické. Tento horní řád z roku 1589 platil až do roku 1869, kdy byl vydán nový saský Horní zákon. Jáchymovskému Královskému hornímu řádu z roku 1548 předcházelo vydání dvou řádů a to z roku 1518 – vydaného Štěpánem Šlikem, majitelem Jáchymova. Protože Šlikové dostali v té době právo výkupu stříbra a ražení mince, stali se skutečnými regálními pány v jáchymovské oblasti. Nové podmínky podnikání a zvýšená moc pozemkových vrchností po Narovnání o kovy a hory z roku 1534 vedly k hornoprávním změnám, pro které byl vzorem Annabergský řád (1509). Druhé a rozšířené vydání Jáchymovského horního řádu bylo uskutečněno v roce 1541. Třetí upravené a doplněné vydání bylo vydání Královského horního řádu králem Ferdinandem I. (1548). Tento Královský horní řád měl platnost horního zákona a jeho platnost se později rozšířila pro všechny české doly. Na základě 11. článku Narovnání o kovy a hory (1534) byl Královský horní řád postupně přijímán v průběhu 16. a 17. století jako základní norma, k řízení provozu a zajišťování báňského majetku i na dalších královských a soukromých panstvích. Jáchymovský horní řád chránil právo těžaře již při mutování-při ohlášení nálezů ložiska. Mutování neznamenovalo možnost činit si nároky na oprávnění k dolování, nýbrž jen nárok na propůjčení důlních měř. V jáchymovských řádech se poprvé předepisoval způsob dobývání. Jáchymovské horní řády předepisovaly předkládání čtvrtletních výkazů o zisku a ztrátách na podílech dolů. Dřívější dělení důlního majetku na 32 podílů podle starých českých řádů bylo jáchymovskými řády změněno na 128 kuksů. Tyto podíly měly charakter cenných papírů, byly přenosné, obchodovatelné, dědičné a směly být i zastavovány. Podle Královského horního řádu (1548) nebylo dovoleno havířům pobírat za den dvě mzdy z jednoho dolu, ale nezakazovaly pobírání mezd ze dvou různých dolů. Tak se např. řešily výdělkové možnosti

haviřů při stoupající drahotě v 16. století. Pro vydání Královského horního řádu byl použit jáchymovský horní řád, vydaný Šliky v roce 1541, který se již podstatně lišil od původního Annabergského řádu. Oba tyto jáchymovské horní řády, jak Šlikovský (1541), tak i Královský (1548), jsou poznamenány silnými vlivy *Ius regale montanorum*, které autor úpravy, Mattes Enderlein dokonce i přeložil do němčiny. Narovnání o hory a kovy krále Ferdinanda I. s českými stavy z roku 1534 má svůj trvalý význam jednak v tom, že jeho ustanovení, která nebyla při dalším Narovnání v roce 1575 výslovně zrušena, podržela i nadále svou platnost. Narovnání o hory a kovy císaře Maxmiliána II. s českými stavy v roce 1575 se stalo základní směrnicí, o kterou se opíralo horní právo, a které určovalo jeho další vývoj na téměř 300 let. Z hlediska horního zákonodárství se stala obě Narovnání kompromisními řešeními, kterým odpovídal stav sil mezi panovníkem a šlechtou. Tyto kompromisy současně poskytovaly zásadní směrnice pro řešení nejzávažnějších problémů, bránících tehdejšímu rozvoji hornictví. Obě Narovnání si vynutil stav mocenských poměrů ve střední Evropě – oslabení podnikatelské a kontrolní role měst ve prospěch šlechty. V Narovnáních byly vyhrazenými nerosty pouze rudy drahých kovů a sůl. Ostatní nerosty mohly využívat volně pozemkové vrchnosti, nebo je přenechat za úhradu desátku druhým osobám. Období 16. století přineslo pouze v podstatě nevydařené pokusy krále Ferdinanda I. začlenit mezi vyhrazené nerosty také kamenec a skalici (1549) a kamenné uhlí (1550). Obě Narovnání tvořila v podstatě státní dohody, které upravovaly vztahy a urovnávaly střety zájmů mezi podnikateli v hornictví a především mezi samotnými stavy a panovníkem. Zabývaly se pouze dvěma základními problémy – zajištěním hornických svobod a smluvním rozdělením sfér zájmů, pravomocí a z nich vyplývajících povinností i finančních výhod mezi představiteli státní moci, to je mezi panovníka a stavy. Zajímavým je článek č. 2 v Narovnání (1534), kterým si Ferdinand I. vyhradil právo stanovit u nově zakládaných horních revírů, jak se v nich má užívat horní řád. První Narovnání (1534) neproklamovalo ani osobní svobody horníků, ale naopak je v podstatě odsuzovalo k poddanosti pozemkovým vrchnostem. Druhé Narovnání (1575) však zajišťovalo horníkům osobní i majetkovou svobodu proti útlaku ze stran vrchnosti i soudních institucí, které nebyly vždy pod přímým vlivem panovníka. Narovnání z roku 1575 vytvořilo základnu, která poskytovala podmínky pro další báňskosprávní opatření, jimiž měl být vytvářen dostatečný prostor pro rozvoj báňského podnikání. Obnovené zřízení zemské v roce 1627 potvrdilo Narovnání z roku 1575, které tak zůstalo prakticky v platnosti až do vydání rakouského Obecného horního zákona v roce 1854. Počátky úsilí o sjednocení právních řádů se datují již od konce 16. století, kdy na pokyn Rudolfa II. zpracoval Vilém z Opperstorfu osnovy dvojích práv horních. Tento návrh, předložený 14. dubna 1579 nebyl přijat. Stejnou myšlenkou se zabývala Marie Terezie, která však usilovala o jeden horní řád pro všechny země koruny. Bezvýslednou se ukázala i snaha císaře Josefa II., který dvorským dekretem ze 7. června 1786 ustanovil komisi pro zpracování nového horního řádu, která však do horního zákonodárství přinesla pozitivní změnu pouze v úpravě důlních měr. Nutno si uvědomit, že v době společenských změn v polovině 19. století, spojených s mohutným průmyslovým rozmachem, bylo hornictví jako jedno ze základních hospodářských odvětví řízeno několik set let starými středověkými horními řády. Četná ustanovení, která upravovala: důlní míry, předmět horního regálu, desátky, poplatky, taxy, ale i postavení a organizaci státní báňské správy, se stala brzdou průmyslové expanze již koncem 18. a na počátku 19. století. Revoluční léta 1848-1849 se stala katalyzátorem ve zdlouhavém procesu reformace a unifikace horního práva. Produktem této doby byla i myšlenka rozšířit působnost připravované reformy na celé Rakousko včetně Uher. Obecný horní zákon ve své podstatě splnil základní požadavky, vynucené výrobními vztahy mladé podnikatelské společnosti. Princip horní svobody, na kterém je vybudován, otevřel rovný přístup k báňskému podnikání a rovný konkurenční boj všem společenským vrstvám. Je charakteristické, že podle této normy neměl ani stát výhradní vlastnické právo k vyhrazeným nerostům a pokud vystupoval v

roli podnikatele, bylo jeho postavení stejné, jako podnikatelů soukromých. Celkem 286 ustanovení Obecného horního zákona je rozděleno do 16 dílů. V mnohých ustanoveních tohoto zákona je patrná určitá nedůslednost řešení hornoprávní problematiky, i když je mu nutno přiznat určité pozitivní rysy. Jeho nedostatky se jeví velmi výrazně ve srovnání s pruským Horním zákonem, který byl vydán 1865. Nově upravený návrh Janem Lhotským (1874) byl však většinou horních úřadů a znalců v oboru horního práva zamítnut. V průběhu platnosti Obecného horního zákona byly jednotlivé jeho články měněny a doplňovány až do roku 1918 a pak i po vyhlášení Československé republiky zůstal v podstatě platným až do roku 1957. Vývoj horního práva ve Velké Británii probíhal odlišně od vývoje evropského. Tento rozdíl je dán jiným způsobem chápání podstaty horního práva, která vychází ze dvou možných skutečností: nerosty tvoří součást pozemku a jsou tedy vlastnictvím pozemkového majitele, nerosty odděleny od vlastnictví pozemku, pod kterým se nacházejí, jsou to nerosty vyhrazené a nepatří tedy do dispozice vlastníka pozemku. Vyhrazené nerosty patří státu a ten jimi disponuje dvojím způsobem: odevzdá právo na vyhledávání a dobývání vyhrazených nerostů propůjčkou horního vlastnictví, přiznává administrativní cestou báňskou koncesi, přičemž při výběru koncesionáře se řídí volnou úvahou. Právo na vyhledávání a dobývání nevyhrazených nerostů je obsaženo v právu pozemkového vlastnictví, neboť nerosty tvoří součást pozemku. Ve Velké Británii je horní regál soukromým právem zeměpána, i když obsahově se toto právo vyvíjelo opačným směrem, než v ostatní Evropě. Za nejstarší prameny zeměpanského horního zákonodárství ve Velké Británii se považují: regulativ Richarda I. (1198), patent Janův (1201), patent Jindřicha III. (1251), patent Eduarda I. (1305). Aktem z roku 1688 bylo vysloveno, že rudy a měď, cín, olovo a železo nejsou předmětem regálu panovníkova, ale patří vlastníku pozemku. Nejen v minulosti, ale ani v přítomnosti nepatří některé nerosty vlastníku pozemku. Jedná se o následující nerosty: Zlato a stříbro, které patří koruně.

Proto jedině stát může udělit koncesi k jejich vyhledávání a dobývání a to prostřednictvím úřadu. Ropa, minerální oleje a zemní plyn patří rovněž státu a to podle zákona z roku 1934. Podle tohoto zákona uděluje koncese ministerstvo obchodu a průmyslu. Veškerá práva na uhlí patří Státnímu uhelnému úřadu a to na základě zákona z roku 1946 o znárodnění uhelných dolů. Radioaktivní nerosty jsou rovněž pod kontrolou státu podle zákonů z let 1946 a 1954.

Předseda sněmovny lordů má v oblasti geologického průzkumu a těžby radioaktivních nerostů rozsáhlé pravomoci a oprávnění. V britském horním právu dochází k rozporu mezi soukromým vlastnictvím pozemku včetně nerostů a společenským zájmem na vytěžení nerostného bohatství. V roce 1966 byl vydán zákon, který umožňuje těžařům v těch případech, kdy nemohou dohodou získat právo pro vyhledávání a těžbu nerostů, dosáhnout tohoto práva výrokem soudu v těch případech, kdy dobývání nerostů je v obecném zájmu. Tento zákon se vztahuje pouze na některé nerosty: rudy železa, cínu, olova, zinku, mědi, wolframu, kadmium, baryt a živcové břidlice. Ze stejných důvodů zveřejnila vláda v roce 1969 memorandum, uvažující o zavedení nového horního práva ve Velké Británii s cílem usnadnit těžařům geologický průzkum a těžbu nerostu na pozemcích, které jsou v soukromém vlastnictví. Vývoj moderního evropského horního zákonodárství, který byl zahájen francouzským horním zákonem (1810), rakouským Obecným horním zákonem (1854) a pruským horním zákonem (1865), se ve Velké Británii neubíral stejnou cestou, a proto se britské horní právo obsahově neshoduje s horním právem evropského kontinentu. Oprávnění těžaře k dobývání nerostů ve Velké Británii nespočívá v udělení propůjčky a báňské koncese, ale v uzavření soukromo-právní smlouvy s vlastníkem pozemku. Teoretická i obsahová odlišnost britského horního práva jakoby se odrážela i v systému vysokého báňského školství. Zatímco na evropském kontinentu vznikají samostatné vysoké báňské školy, Báňská

akademie v Banské Štiavnici, Příbrami, Leobenu, Freibergu, École Nationala Superieure des Mines ve Francii a další, je studium báňských věd ve Velké Británii přičleněno k univerzitám. Jedná se o podobný stav v báňském školství, jaký platil u nás v době Tadeáše Peithnera z Lichtenfelsu (1772), kdy se báňské vědy přednášely na Univerzitě Karlově v Praze a který doposud platí např. v Itálii. Právní zakotvení hornictví ve společnosti Hornické právo – pravděpodobně nejstarší právo zaměřené k provozování specializovaného oboru jakým je dobývání, těžba a prodej nerostných surovin. Mezi hornoprávní dokumenty, které podstatně ovlivnily vývoj hornictví a horního práva v Evropě patří zejména: Privilegium krále Václava I. a jeho syna Přemysla Otakara zvané Jihlavské privilegium z roku 1249, listina A a jeho další úpravy z let 1290, listina B a tzv. německé jihlavské právo, vydané po roce 1290, listina C. Ius regale montanorum – vydané králem Václavem II. r. 1300 v Kutné Hoře. Narovnání o hory a kovy krále Ferdinanda I. v roce 1534. Narovnání o hory a kovy krále Maxmiliána II. v roce 1575. Jáchymovský královský řád z roku 1548. Zařazení uhlí mezi vyhrazené nerosty v roce 1793. Vydání obecného zákona horního pro země rakouské monarchie v roce 1854. ad 1) Jihlavské horní právo přineslo zásadní změnu ve vývoji hornoprávních ustanovení, má 4 kapitoly, zabývá se spolehlivým vyměřením důlních měř, čili horního majetku, zavedlo prioritu nálezů ložiska pro udělení důlních propůjček, dbalo na hospodárné dobývání a vydobyví nerostných zásob, zdůrazňovalo bezpečnost provozu s přihlídnutím k průvalům vod – tehdejšímu největšímu problému hornictví, obsahuje ustanovení o udržování hor a o propůjčování opuštěných hor, o nabytí práva dědičné štoly a o postupu štoly v cizích polích a o rozhodování hraničních sporů. Není zde však ještě ustanovení o pracovním právu – původní havíři byli zároveň podnikateli - neexistoval tedy námezdní poměr. Jihlavské právo dávalo poučení jak našim, tak i zahraničním báňským měšťanům jihlavský soud se těšil téměř po 4 století neobyčejné vážnosti. Rok 1290 – privilegium B – rozvádí některá statuta z listiny A a je k nim přidáno dalších 13 nových. Rozhraní 13. a 14. století v Jihlavě vznikla poslední právní kodifikace horního práva tzv. německé právo jihlavské, psané v němčině a obsahující jenom horní právo (listina C). Jihlavské horní právo – vytvořilo základ pro rozvoj hornictví ve středověku i později. ad 2) Ius regale montanorum Královské právo horníků reagovalo na rozvoj hornictví v posledních létech 13. stol., nahradilo privilegia, výsady a lokálně omezená práva zákonem s platností pro celou zem, reagovalo také na společenské změny tj. vznik námezdně pracujících lidí – nutnost dořešit právní hledisko dolování, bylo sepráno ve 4 knihách italským právníkem Gozziem z Orvieta, horní zákon byl vydán pravděpodobně r. 1300 v Kutné Hoře a stal se postupně vzorem pro horní zákonodárství v mnoha zemích světa jako právo horní, sociální, pracovní, správní i jako důlně bezpečnostní předpis, má řadu světových priorit – např. řada ustanovení pracovních, sociálně právních tvořilo také základ nejstarších provozně bezpečnostních předpisů. ad 3) Narovnání o kovy a hory (1534) hornoprávní změny, pro které byl vzorem Annabergský řád z r. 1509 – do Čech se dostaly některé modernější zásady saského práva. Neproklamovalo osobní svobody horníků, odsuzovalo je v podstatě k poddanosti pozemkovým vrchnostem. ad 4) Narovnání o kovy a hory (1575) základní směrnice, o kterou se opíralo právo, a které určovalo jeho další vývoj na téměř 300 let. (teprve v pol. 19. stol. – pod tlakem nových výrobních vztahů jej nahradil soubor nových zákonných opatření, vrcholících Obecným horním zákonem, vydaným 23. května 1854), druhé narovnání již zajišťovalo osobní i majetkovou svobodu horníků. ad 5) Jáchymovský královský řád (1548) měl platnost horního zákona, vydal ho král Ferdinand I. a jeho platnost se postupně rozšířila pro všechny české doly, v průběhu 16. a 17. století byl postupně přijímán jako základní norma k řízení provozu a zajišťování báňského majetku jednotlivými panstvími, chránil právo těžaře již při ohlášení nálezů ložiska, zaručoval nálezci přednostní právo na propůjčení dolové míry, předepisoval také způsob dobývání předkládání čtvrtletních výkazů o zisku a ztrátách na podílech dolů. ad 6) Zařazení uhlí mezi vyhrazené nerosty (1793) ad 7) Vydání Obecného horního zákona (1854) předcházela mu řada návrhů a

úprav, již od konce 16. stol. – snaha o sjednocení právních řádů Rudolfem II., dále Marií Terezií, polovina 19. stol. – mohutný průmyslový rozmach – hornictví přitom jako TMjedno ze základních odvětví řízeno několik set let starými horními řády v mnoha případech brzda průmyslové expanze, zákon je budován na principu horní svobody – to otvírá rovný přístup k báňskému podnikání a rovný konkurenční boj všem společenským vrstvám, řešil i právní vztahy, které přímo nesouvisely s báňským podnikáním např. sociální zabezpečení, pracovněprávní vztahy, báňské dávky apod. má celkem 286 ustanovení, rozdělených do 16 dílů, v průběhu jeho platnosti byly jednotlivé jeho články měněny a doplňovány až do roku 1918 a pak i po vyhlášení Československé republiky zůstal v podstatě platným až do r. 1957.

Hornické Pořádky, Bratrstva, Spolky a Odbory

pokud budeme posuzovat *Ius regale montanorum* krále Václava II. nejen z hlediska horního zákonodárství, ale také z hlediska prvního práva pracovního a sociálního, pak můžeme usuzovat i na jeho vliv při vytváření hornických spolků a organizací, je velmi pravděpodobné, že vzájemné pocity a vědomí sounáležitosti a vzájemné stavovské pomoci daly vzniknout cechu havířů již dříve, než ve 14. století, Kutnohorský a Kaňkovský Pořádek byly jedněmi z prvních hornických organizací v českých zemích, je pravděpodobné, že zakladateli hornického cechu byli tzv. lénhavíři, tvořící specifickou skupinu horníků, nepracujících v námezdném poměru k těžařům, lénhavířům byly pronajímány určité části dolů, ve kterých pracovali za určité množství jimi vydobyté rudy – vytěžily i rudy s nižší kovnatostí, čímž byla splněna také ustanovení Václavova Horního zákona o hospodárném dobývání ložisek, v roce 1443 žádali kutnohorští havíři obnovení Havířského Pořádku, což nasvědčuje tomu, že tato organizace byla funkční již před vypuknutím husitských válek, nejstarším organizovaným odporem proti špatným poměrům na dolech byly havířské bouře a konečně i hromadná stávka havířů z Kaňku i Kutné Hory v červenci 1496, která byla ukončena popravou 12-ti havířů v Poděbradech, ve čtyřicátých letech 15. století vznikaly Pořádky minciřů, pregéřů, tavičů i uhlířů, Kutnohorská městská rada a těžaři viděli v Pořádku organizaci, která jim umožňovala mít pod dozorem všechny havíře a včas zamezit případným nepokojům, havíři samozřejmě chtěli, aby Pořádek hájil jejich zájmy, které často ohrožovali těžaři, horní úředníci i městská rada, na volbu starších nemělo členstvo Pořádku vliv. Zvoleny mohly být jen osoby navržené odstupujícími staršími, ze kterých si městská rada vybrala právě ty, kteří se jí lépe zamlouvali, vedle starších nad havíři měl havířský Pořádek i tzv. starší přidané, kteří byli starším přísežným podřízeni. Volba starších přidaných byla záležitostí pouze Pořádku samého, i když ani v tomto případě nešlo o lidi volené přímo ze středu prostých havířů, schůze se odbývaly původně v některé hospodě, někdy i na radnici. Od roku 1513, kdy si koupil havířský Pořádek svůj dům, byly schůze v něm, starší nad havíři měli částečně podíl i na rozhodování v záležitostech horních a městských. Byli spolu s horními úředníky, kutnohorskou radou a těžaři přítomni tzv. rajtunkům, scházejícími se pravidelně ve Vlašském dvoře, na nichž se projednávaly záležitosti týkající se dolování, starší spravovali majetek Pořádku, měli na starosti finanční hospodářství a opatrovali pečeť Pořádku. Nejstarší pečeť kutnohorského Pořádku (1530), nejstarší dochovaná pečeť kaňkovského Pořádku (1535), členy Pořádku byli nejen námezdní havíři, lénhavíři, ale i lintšaftníci a drobní nákladníci, dále pak důlní tesaři a lezci. V roce 1467 se zakazovalo přijímat do havířského Pořádku jiného než havíře. Do roku 1547 nebyli všichni havíři členy Pořádku. Teprve v druhé polovině 16. století se objevují nařízení o povinném členství v Pořádku pod trestem ztráty zaměstnání. Členský příspěvek činil ve většině případů kolem 1 groše čtvrtletně, výhody, které havířům plynuly z jejich členství v Pořádku byly podpory v nemoci. Ve 40 letech 16. století platil kutnohorský Pořádek svým nemocným členům po dobu pracovní neschopnosti 3 až 4 groše týdně. Pořádek vypravoval svým zemřelým členům i pohřby. Značné peněžní částky

byly vydávány i za svačiny, pivo a víno, které spotřebovali starší na schůzích, v mincmistrově instrukci z roku 1565 o placení příspěvků se říká, aby havíř, který se uzdravil a může opět pracovat, postupně vrátil částku, kterou v nemoci obdržel, havířský Pořádek měl, zvláště ve starší době, dosti značné příjmy a byl vlastníkem určitého nemovitého majetku, Pořádek měl příjmy i z prodeje tzv. koutů neboli hrstí. Byly to zbytky rudy, které smetené na hromadu „do kouta“, zůstaly v dolech po vytěžení a odvezení rudy. Na určité množství této rudy měl Pořádek nárok a nakládal s ní jako se svým majetkem. Kouty byly prodávány jednotlivým osobám. Na Kaňku činil příjem z tohoto prodeje nejpodstatnější část všech příjmů Pořádku. Někdy místo prodeje koutů si dával Pořádek na vlastní náklady tuto rudu vytavit do hutě a takto získané stříbro prodával do mincovny. Asi v 50 letech 16. století bylo právo na rudu z koutů Pořádku odejmuto. Četnými žádostmi se žádalo o navrácení tohoto práva, ve 40 letech 16. století kupoval kutnohorský Pořádek někdy rudu, pravděpodobně od svých členů, ale i nečlenů, kteří byli zřejmě lintšaftníky nebo lénhavíři a dával ji jednou za čas ve větším množství vytavit a sám hradil hutní košť. Z přebytků pak Pořádek koupil v roce 1513 dům, nazývaný od této doby Havířským domem. Byl koupen za 400 kop českých grošů. V roce 1543 se pokoušel kutnohorský havířský Pořádek o další možnost zvýšení příjmů a žádal městskou radu, aby mohl ve svém domě vařit pivo. Po určité době to bylo Pořádku povoleno a umožněno používat i obecní vody, kutnohorskému Pořádku patřila i poddanská vesnička Čepí a záznam o jejím koupení havířským Pořádkem je z roku 1543. Ves však patřila Pořádku již dříve, protože již v roce 1537 byla vystavena kvitance na zaplacení berně z Čepí havířským Pořádkem, původně byl pravděpodobně jediný společný Pořádek pro Kutnou Horu i pro Kaňk a teprve od roku 1466 byl ustanoven samostatný havířský Pořádek i pro Kaňk. Tak jako byl Kaňk hospodářsky závislý na Kutné Hoře a také soudně a správně, byl do jisté míry i kaňkovský havířský pořádek závislý na Pořádku kutnohorském. Určitá nadřazenost kutnohorského Pořádku vyplývala jistě i z jeho silnější hospodářské základny, rok 1547 znamenal pro oba Pořádky omezení jejich práv. Tak jako město muselo vydat svá privilegia, obdarování atd., musely je spolu s pečetěmi odevzdat i všechny cechy, obce a Pořádky kutnohorské. v roce 1549 byla městu některá privilegia navržena. Neví se však, jak tomu bylo s havířským Pořádkem. Ještě roku 1558 prosili starší havíři kutnohorští ve své suplikaci císaři o navrácení majestátů a obdarování, od poloviny 16. století Pořádek chudnul, Pořádek již s dosti omezenými právy byl stále více závislý na městské radě a také na horním úřadu, havířský Pořádek se udržel až do 18. století. Ještě v roce 1749 mu patřil cechovní dům, v němž se držely „sesi havířské“ a projednávaly různé spory. Byl tam i archiv organizace a havířské uniformy. Podobně jako havíři, mělo i ostatní dělnictvo na dolech své Pořádky. Byly to Pořádky hašplířů, trejvířů, šlichýřů a hutníků. Funkce Pořádků a jejich organizace byly stejné, jako u Pořádku havířského, teprve v červenci roku 1803 byla provedena likvidace pokladnice Pořádku a tím skončila i jeho činnost, první písemná zpráva o Bratrské pokladně v Kremnici je z roku 1583, byla však založena pravděpodobně již mnohem dříve, neboť v uvedené době měla již značný majetek. Koncem 14. století byl v Kremnici otevřen při tzv. Špitálním kostele chudobinec, pravděpodobně touto Bratrskou pokladnou podporovaný, v pozdějších dobách poskytovaly havířské Pořádky nebo Bratrstva havířům také bezplatné peněžní půjčky v případech jejich nouze. Tyto hornické organizace později zřizovaly i své vlastní obchody s levnějším zbožím (hlavně potravinami). Byly to v podstatě předchůdci pozdějších hornických konzumů, v období rozvíjejícího se uhelného hornictví se havířské spolky staly i nositeli kultury a vzdělanosti mezi horníky. Ani pak neztrácely své původní poslání sociální a humánní, což dokazuje

zrušení Bratrských hornických pojišťoven v Československu až v roce 1948 po nástupu komunistického režimu,

důležitým mezníkem v historickém vývoji hornických spolků je jejich pozvolný přechod ke vznikajícím odborovým organizacím koncem 19. století. Je nutné zdůraznit skutečnost, že v těch evropských státech, které nepoznaly komunistické zřízení, byly a jsou odborové organizace uznávanými partnery vzájemné spolupráce pro podnikatele i stát. Konečně i nadále tam spolupracují odbory se stavovskými organizacemi horníků, různými Knappšafty, Bratrstvími a podobnými spolky, které přejímají spíše kulturní a osvětovou činnost a péči o zachování hornických tradic.

Několik významných dat pro vývoj odborů a sociální politiky v hornictví: 1852 - byl vydán zákon o zákazu spolčování dělníků 1872 – byly vydány vzorové stanovy Bratrské pokladny 1874 – byl založen Hornicko-hutnický spolek v Ostravě 1882 – vypukly hornické stávky na všech rudných i uhelných dolech proti nařízení o ztrátě nároků vůči Bratrské pokladně při změně zaměstnavatele 1884 – byl vydán zákon o nedělním pracovním klidu, 10hodinové pracovní směně a zákazu dětské práce 1887 – byl založen Dělnický vzdělávací spolek v Ostravě 1887 - byl vydán

zákon o povinném nemocenském pojištění všech zaměstnanců v hornictví

1889 – byl vydán zákon o Bratrských pokladnách a o hornickém důchodovém pojištění

1891 – konal se první odborový sjezd horníků v Čechách

1892 – byl vydán zákon o osvobození hornických obytných domů od daní

1900 – sjezd Českomoravské odborové organizace přijal stávkový řád

1901 – 17. 5. byla zahájena generální stávka horníků v Českých zemích za 9hodinovou pracovní dobu

1901 – byla založena Unie horníků

1915 – byla zřízena Úrazová pojišťovna pro horníky ve Vídni

1919 – byla zavedena osmihodinová pracovní doba v hornictví

1920 – byly zřízeny podnikové rady na dolech a byly ustanoveny koalované svazy horníků

Právní postavení hornictví

- k hornictví jednomu z nejstarších oborů lidské činnosti, se váže velká řada zvláštností - vývoj horního práva (toto právo je skutečně výjimečné tím, že je to snad první a tím také nejstarší právo specificky zaměřené k provozování specializovaného oboru, jakým je dobývání, těžba a prodej nerostných surovin). Nejstarší báňskoprávní zásady vznikly v západní a střední Evropě patrně zásluhou hornické činnosti Keltů, kteří v těchto oblastech začali ve větším rozsahu dobývat zlato, železo a částečně i stříbro. Tyto zásady tvořily základ takzvanému hornímu právu zvykovému a pozdějšímu vzniku regálií (výsostným právům panovníků). Avšak mohutný rozvoj báňského práva spadá do 13. a 14. století a znovu se pak rozvíjí ještě v 16. století. Dějiny horního práva dokazují také dějinný vývoj hornictví a do značné míry také vývoj politiky a ekonomiky jednotlivých států. Panovníci jednotlivých zemí si nechávali písemně potvrzovat svá regální práva, mezi které patřilo i právo na vzácné kovy a sůl, které podle dřívějšího zvykového práva byly majetkem panovníka. Zvláštní důraz na toto právo byl kladen právě v době rozvoje peněžního trhu, kdy se panovník stal také jediným vlastníkem mince. Často byly obě tyto regálie navzájem slučovány a vzájemně ovlivňovány. Z dějin právního vývoje je známo, že horní právo postupovalo v čase od jednotlivých privilegií a svobod pro báňská města, církevní i světskou vrchnost k obecnějším právním normám. Vývoj horního práva je především dokladem vývoje vzájemných vztahů, které se vytvářely v průběhu těžby ložisek nerostných surovin mezi panovníkem, šlechtou, městy, báňskými podnikateli a horníky. S rozvojem hornictví ve 12. a 13. století nastaly střety zájmů zejména mezi majiteli pozemků, vesměs zemědělskou šlechtou a horníky, podporovanými panovníkem. Byly to právě tyto střety, které vedly k písemným záznamům horního práva a k jeho dalšímu postupnému vývoji. Mezi hornoprávní dokumenty, které podstatně ovlivnily vývoj hornictví a horního práva v Evropě patří zejména:

1/ privilegium krále Václava I. a jeho syna Přemysla Otakara, zvané Jihlavské privilegium z roku 1249, a jeho další úpravy z let 1290, a takzvané německé jihlavské právo, vydané po roce 1290,

2/ Ius regale montanorum, vydané králem Václavem II. roku 1300 v Kutné Hoře.

3/ Narovnání o hory a kovy krále Ferdinanda I. v roce 1534.

4/ Narovnání o hory a kovy krále Maxmiliána II. z roku 1575. 5/ Jáchymovský královský horní řád z roku 1548. 6/ Zařazení uhlí mezi vyhrazené nerosty v roce 1793. 7/ Vydání obecného horního zákona pro země rakouské monarchie v roce 1854. Mezi písemné hornoprávní normy se zahrnují také panovnická privilegia, udělené svobody a úlevy a mnohdy i horní řády. Panovnická norma měla zpravidla obecnou platnost zákona, zatímco vrchnostenské nebo městské normy měly platnost teritoriálně a zejména územně omezenou. Nejstarší písemné doklady o evropském hornictví jsou dochovány z období Římského imperia z období zhruba mezi 2. stoletím př. Kristem až do 4. stol. po Kristu. Je zcela logické, že ke konci údobí prvobytně pospolné společnosti, kdy se začaly uplatňovat hospodářské vztahy mezi společnostmi jednotlivých rodových skupin, sehrály nerostné suroviny, především vzácné kovy, velmi významnou úlohu i ve vztahu k mocenskému postavení rodových náčelníků. Význam těžby rud obecných i vzácných kovů se zvyšoval v době otrokářské, zvláště pak v období vzniku a trvání velkých imperií (Řeckého, Římského). Důležitými prameny pro poznání podmínek starověkého hornictví a hutnictví se zachovaly ve spisech Diodora

Sicilského, Strabona, Kassia Diona a zejména Plinia Staršího, který ve své „Naturalis historia“, zvláště pak ve XXXIII. knize uvádí řadu zpráv o způsobech těžby a zpracování rudy. Nelze opomenout ani sborníky císařských právních ustanovení jako Codex Theodorianus, Codes Justinianus a Digesta. Jedná se v nich převážně o právních a policejních opatřeních pro zajištění a zabezpečení poklesu těžby rud a výroby kovů. Itálie byla na výskyt rud chudá - zásobování římského impéria obecnými a drahými kovy obstarávaly provincie. Nejbohatší na rudy byla Hispanie. Stříbro se těžilo: u Cartago Nova, dnes Carthagenu. Zlato se těžilo: v Asturii, v Lusitanií a v Baetice, nedaleko Corduby a v Gallaecii. Olovo a měď: u Cartago Nova a na Mons Argurus. Jako naleziště mědi se uvádí metallum Albocolense v Gallaecii, Montes Mariani, dnes Sierra Morena v Baetice a metallum Vipascense v Lusitanií. Dále se v Hispanii dobýval cín a železo. V Galii se nacházelo olovo, zlato, stříbro. Na území Biturigů se dobývalo železo. V Aquitanií byly také měděné doly. Británie zásobovala Řím cínem, olovem a zlatem. Cín se těžil v jihozápadní části ostrova. Na území Brigantů ležela metalla Lutudensia. Norikum a Dalmácie byly známy od 1. století ložisky zlata a železa a v Dalmácii také stříbra. V severní Panonii byly důležité doly na železo nedaleko osady Siscia. V době Ulpianově bylo povoleno soukromníkům dobývat rudy pod podmínkou, že těžba nebude na újmu zemědělství. Vlastní těžbu obstarávali společnosti publikánů, které k tomuto účelu zaměstnávali množství otroků. Pronajímání dolů mělo zajistit pravidelnou a stálou těžbu, přičemž polovina vytěženého množství rudy byla odváděna fisku. Znázornění hornické práce z poloviny 6. stol. př. Kristem je na korintském pinaxu (zlomky keramických destiček). V portugalském Aljustrelu byla v roce 1876 nalezena ve starém dole bronzová deska s textem (asi z roku 70) a další nález z roku 1906 podobné desky s textem průkazně z doby Hadrianovy (asi kolem roku 120). První text je částí ustanovení o pronajímání různých řemesel, živností a lázní ve zmíněné důlní oblasti. Druhý text stanovuje pravidla o pronajímání šachet drobným zájemcům. Ustanovení, která v nápisech nacházíme, nemají všeobecnou platnost pro celou říši. Jejich působnost je omezena na oblast metallum Vipascense. Oba epigrafické nálezy jsou cenným dokladem pro posuzování poměrů v římských dolech v době principátu. Jedině znalci práva přísluší rozhodnout, zda tento „lex metalli Vipascensis“ jak se nazývá starší fragment a také fragment druhý, je skutečně součástí horního práva, nebo pouze směrnici obdobnou pozdějším provozním horním řádům, které více či méně doplňovaly horní zákonodárství. Bližší představu o úředních úkonech císařských otroků v důlní správě poskytují epigrafické nápisy na náhrobních kamenech ve starověkém Ampelu, dnešní Zalaterna v Dakii. Další náhrobní nápisy jsou známy z dalmatské osady Bišovo a Salona. Zdrojem pracovních sil pro doly - odsouzenci na smrt. Antonius Pius vydal nařízení, podle kterého mohly být starší osoby po odpracování deseti let v dole propuštěny na svobodu. Je velmi pravděpodobné, že sbírka právních ustanovení z doby Římského impéria poskytla základní zásady pro pozdější vznik hornoprávního zákonodárství. Předpisy, kterými byly spravovány doly v jednotlivých provinciích byly spíše organizačního, majetkoprávního, správního a fiskálního zaměření, čímž svojí náplní odpovídaly spíše právu civilnímu a částečně i trestnímu, aniž by splňovaly statuty horního práva. Po rozpadu Římského impéria upadlo v zapomnění imperátovo regální právo na ušlechtilé kovy. Teprve v roce 1129 vyhlásil sicilský král Roger II. tzv. „Lex mineralis“. Vzhledem ke skutečnosti, že v Itálii bylo v době impéria hornické podnikání Římanům usnesením senátu zakázáno a jeho provozování bylo soustředěno v provinciích, zvyková regální výsada panovníkova vlastní všichni ušlechtilé kovy upadla v zapomnění. Teprve tzv. ronkalský sněm v roce 1158 se pokusil stanovit rozsah a chápání královských práv a také tato regální práva definoval. Od té doby byla regální práva uplatňována i v Čechách. - v roce 1185 byl vydán tzv. Freisaský horní řád. - v roce 1208 tridentské horní právo (byly kromě regálních práv uplatňovány některé prvky báňskotechnického charakteru). Ve stanovách Řádu německých rytířů (vydaných v roce 1233 v Kulmu), jsou uvedeny některé zásady pozdějšího „Ius Freibergense“. Rovněž tak ve

smlouvě, uzavřené v roce 1241 mezi Krummenhennensdorfem a městem Freiberg byly uplatněny některé zásady pozdějších freiberského práva a to podíly z výtěžku těžby, kterou freiberští v uvedené obci řídili. Tuto smlouvu potvrdil také markrabí, jako držitel regálního práva. V horním řádu vévody Albrechta Brunšvického z roku 1271, který platil pro oblast Harzu, bylo stanoveno, že 13 jam tvoří dohromady důl a jámy, že musí být mezi sebou vzdáleny 13 stop. Základní změnu ve vývoji hornoprávních ustanovení přineslo jihlavské horní právo (bylo jako součást městského práva stvrzeno v roce 1249 v Jihlavě králem Václavem I., a jeho synem Přemyslem Otakarem, tehdejšími markrabími moravským). Toto právo je sepsáno na listině, označované jako jihlavské privilegium A. Jihlavské horní právo v původním znění z roku 1249 je poměrně stručné. Ve svých čtyřech kapitolách se jihlavské horní právo zabývá: spolehlivým vyměřením důlních měr, čili horního majetku, zavedlo prioritu nálezů ložiska pro udělení důlních propůjček, dbalo na hospodárné dobývání a vydobytí nerostných zásob, zdůrazňovalo bezpečnost provozu s přihlédnutím k průvalům vod, tehdejšímu největšímu problému hornictví. Z ustanovení tohoto práva vyplývá také existence horního regálu a horní svobody. Zmiňuje se o urbuře a urbureřích, kteří za účasti přísazných udělují propůjčky podle ověřeného nálezů rud. Dále pak toto právo obsahuje ustanovení o udržování hor v díle a o propůjčování opuštěných hor, o nabytí práva dědičné štoly a o postupu štoly v cizích polích a zvláště ustanovení o rozhodování hraničních sporů a o nalézání práva ve věcech horních vůbec. Tato listina z roku 1249 končí ustanovením, podle kterého urbureř, jako královský úředník, má právo s vědomím městských konšelů vydávat normy, upravující právní poměry na horách. V jihlavských právních normách postrádáme ustanovení o pracovním právu, což lze vysvětlit tím, že původní havíři byli zároveň podnikateli, takže tu ještě nebylo námezdního poměru. Jihlavské horní právo se stalo užitečným jak panovníkovi, tak i podnikatelům a ve značné míře se vliv tohoto práva rozšířil i do vzdálených oblastí, zejména zásluhou jihlavského horního soudu. Naučení a nálezy byly poskytovány nejen českým, ale i mnoha zahraničním báňským městům a podnikatelům. Tak vznikly sbírky statutů, naučení a nálezů ve věcech městského i horního práva. Nejstarší z těchto pramenů jihlavského práva jsou ještě ze 13. a nejmladší z 16. století. Jihlavský horní soud se těšil téměř po čtyři století neobyčejné vážnosti v nestrannosti řešení soudních sporů. Tato sbírka se stala základem k velkému dílu proslulého notáře císařské kanceláře Karla IV., Jana z Gelnhausenu, který za svého působení v Jihlavě v letech 1392 až 1408, vytvořil tři skvělé kodexy, ve kterých shromáždil kromě městských privilegií také latinské znění jihlavského práva, svůj nový německý překlad tohoto práva podle listiny A, překlad Horního zákona Václava II. a konečně i obsáhlou sbírku statut, naučení a nálezů ve věcech horních. Rychlý rozvoj jihlavského horního práva dokazuje privilegium B (sepsáno kolem roku 1290). V tomto privilegiu jsou rozvedena některá statuta z listiny A a je k nim připojeno dalších 13 nových. Jádrem horního práva však nebylo těmito úpravami dotčeno. Tato listina měla patrně kodifikovat právo rozšířené poznatky provozu dolů za několik desítek let, jak k tomu byli jihlavští konšelé oprávněni, a to statutárním článkem. Pravděpodobně na rozhraní 13. a 14. století vznikla v Jihlavě poslední právní kodifikace horního práva, kterou se stalo tzv. německé horní právo jihlavské, sepsané v němčině a obsahující jenom horní právo. V tomto zpracování se již jeví snaha po systematickém utřídění jednotlivých statut. Toto německé znění jihlavského horního práva je nejvýznamnějším pro další rozšíření vlivu tohoto práva. Platnost jihlavského horního práva a výroky horního soudu uznávala nejen horní města v království Českém, ale i za jeho hranicemi v Sasku, Slezsku, Uhersku a Polsku. Význam jihlavského horního práva spočívá v tom, že vytvořilo základ pro rozvoj hornictví ve středověku i v době pozdější. Institucí horního práva a horních svobod, jejichž prvky jsou jihlavským právem založeny, byly vyhrazené nerosty vyňaty z dispozice pozemkového vlastnictví a jejich dobývání se stalo přístupným komukoliv, kdo dokázal nerostné suroviny dobývat. V posledních letech 13. století bylo v Čechách vytvořeno velké a významné

zákonodárné dílo - mělo nahradit jihlavské horní právo. Rozvoj hornictví - dosáhl značného technického, hospodářského a společenského významu, že bylo nutné upřesnit a podstatně rozšířit statuta jihlavského horního práva a zejména zabezpečit hornictví z vysloveně právního hlediska takovým způsobem, který by odpovídal výrazným společenským změnám v posledních padesáti letech. - bylo tedy nutno nahradit privilegia, výsady a lokálně omezená práva zákonem s platností pro celou zem a přihlédnout také k zásadní společenské změně - ke vzniku námezdně pracujících lidí.

Tato změna se projevila především v hornictví, kde se z původních havířů-podnikatelů stali havíři-zaměstnanci, a to těžařů nebo těžařských společností. Pod vlivem těchto společenských a provozně technických změn v hornictví, rozhodl král Václav II. o nutnosti vytvoření skutečně zákonitých norem, platných v celé šíři hornického provozu a také v té době začínající se uplatňovat báňské správy. Proto povolal roku 1295 vynikajícího italského právníka Gozzia z Orivieta - s ním bylo vytvořeno nové horní právo, které mělo platnost pro celé království České. Toto Královské právo horníků - známé ve světě jako *Ius regale montanorum* (sepsáno ve čtyřech knihách Gozziem z Orivieta za vydatné autorské spolupráce královny a českých báňských odborníků). Uvedený Horní zákon byl vydán Václavem II. pravděpodobně v druhé polovici roku 1300 v Kutné Hoře, odkud nastoupil svou dlouhou cestu po Evropě i po světě nejen jako první Horní zákon, ale také jako právo sociální, pracovní, správní i jako důlně bezpečnostní předpis a stal se vzorem pro horní zákonodárství v mnoha zemích světa, kde bylo později převzato i do zákonných norem mnohých států severní i jižní Ameriky. Václavův zákoník tvoří na svou dobu dokonalou syntézu obecných principů horního práva s konkrétními předpisy jejich realizace. Mnohé výhody a předpisy jak provozního, tak i správního charakteru jsou nesporným výsledkem dlouholetých zkušeností, získaných praxí. Podle toho je možno soudit, že se na jejich tvorbě zúčastnila i skupina báňských odborníků. Přesná stylizace těchto zásad a ustanovení přikazuje totiž hlubokou a zasvěcenou znalost nejen báňskotechnických, ale i báňskosprávních poměrů českého hornictví. Proto představuje IRM kolektivní dílo, jehož redakci uskutečnil sám panovník. Těžištěm IRM je první a druhá kniha spolu s první až pátou kapitolou třetí knihy, které tvoří základ materiálního horního práva. Mnohé předpisy a vývody o horním regálu, urbuře, postavení a složení báňské správy, řízení kutacích i důlních prací, lénhavířské soustavě a dalších jsou v IRM poprvé začleněny do ucelené právní kodifikace. Protože tento zákon zároveň stanovil i množství konkrétních předpisů, týkajících se funkcí a pravomocí báňských úředníků, organizace báňské správy a horního soudnictví i důlního podnikání, stal se tak také horním řádem. Nové báňské procesní právo, obsažené ve třetí knize IRM, vytvářelo univerzální a spolehlivý systém soudního řízení, vyhovující nejen zásadám horníků, ale i zahraničním těžařům. Soudní řád IRM je velmi podrobný a rozsáhlý, ale přitom je formulován velmi obecně, takže s výjimkou několika zmínek, týkajících se báňské problematiky, mohl být používán i pro řízení před jinými soudy. Kromě dosud u nás nedoceneného významu IRM pro vývoj hornictví nejen v Českých zemích a postupně i v Evropě i v zámoří, je nutno Hornímu zákonu přiznat i další světové priority. Je to především řada ustanovení pracovních, sociálně právních a nelze zapomenout ani na skutečnost, že IRM tvořil i základ nejstarších důlních provozně bezpečnostních předpisů. V takovéto koncepci IRM je patrná promyšlenost návaznosti jednotlivých právních ustanovení, přesahující ve své době rozsah obsahu i platnosti tehdejších horně-právních ustanovení. V průběhu 14. a 17. století vzniklo v Evropě množství horně-právních ustanovení, zákonů a horních řádů. Nelze jednoznačně prokázat, že k této činnosti se snahou o právní zabezpečení hornické činnosti daly popud příklady jak jihlavského horního práva, tak zejména Václavova IRM, ale můžeme tak s určitou pravděpodobností předpokládat. Avšak hlavní snahou byla potřeba: mincovních kovů, stříbra a zlata, a potřeba regálních pánů tyto snahy a potřeby legalizovat. Freibergský horní řád

vznikl pravděpodobně za pomoci německého znění jihlavského horního práva, které vzniklo jako poslední kodifikace tohoto práva v Jihlavě na přelomu 13. a 14. století, a je označováno jako listina C jihlavského práva. Tato úvaha má své opodstatnění s ohledem na čilé báňskoprávní styky a právní poučení Jihlavy a Freibergem. Freibergský horní řád byl kodifikován v roce 1307 jako právo A a v roce 1346 jako právo B, které pak platilo i pro ostatní saské krušnohorské doly. V roce 1325 byla vydána statuta pro rudní okrsek toskánský, platná pro Massa Maritima a v roce 1335 pro doly na Sardinii u Valle di Chiesa, které hlavně určují zásady pro ztrátu propůjček a povinnosti hlášení o ražení štolý nebo hloubení jámy. Gosslarský báňský řád (1359) stanovil např., že prvotní propůjčka, pracuje-li se na ní rok a den, se stává majetkem těžařovým. V disselmuthském horním řádu (1372) je možno najít i návod, jak vyřadit chudého nálezce, aby propůjčka mohla být přidělena bohatému těžaři. Schladminský báňský řád (1408) nutil nálezce rudní žíly k velkému spěchu, neboť měl bez otálení započít s dobýváním. Podle báňského řádu, vydaného roku 1463 pro tyrolský Rattenberg byl nálezce žíly povinen do tří dnů požádat o propůjčku, opatřit naleznou jámu výdřevou a během 14-ti dnů zahájit dobývání. Podle gorického báňského řádu (1486-Görz) a rovněž podle báňského řádu beljackého (1496-Villach), nemohli havíři sami vytvořit těžařstvo bez účasti svého dosavadního zaměstnavatele, nebo jeho zástupce. Báňský řád pro Gossensas, vydaný tyrolským vévodou Bedřichem II., (1427), předpisoval poprvé maximální mzdy v hornictví. Báňský řád schwarzwalského Bachu (1438) usiloval o připoutání havířů k dolům osobní přísahou. Horní právo, vydané v Clausthalu platilo nejen v okolních dolech, ale také pro doly v okolí Brunswedu, Lüneburgu a Rammelsbergu i v 16. a 17. století. Tak jako v ostatních evropských zemích se uplatňovalo regální právo panovníků na vzácné kovy také v Uhersku, na území dnešního Slovenska. K nejstarším dokladům o existenci tohoto práva patří listina krále Ondřeje II. (1211). V roce 1223 bylo propůjčeno uherským králem Belou IV. zužitkování solného pramene u Prešova bratřím Hermanu a Bohumíru Čipkárům. Listinou z roku 1243 dal probošt konventu v jasové osadníkům Jasové kromě jiných výsad také právo svobodné těžby kovů. V roce 1217 daroval uherský král Ondřej I. comesovi Alexandrovi náhradu 300 marek stříbra z urbury ze štiavnického dolování. Nejstarší privilegia města Banské Štiavnice se nedochovala stejně tak, jako městské a horní právo.

Banskoštiavnické právo se dochovalo pouze v opise z roku 1466. Přesto je banskoštiavnické právo považováno za základ uherských hornoprávních předpisů obdobně, jako je jihlavské právo považováno za základ hornoprávních předpisů v Čechách. Předností banskoštiavnických statut je konstatace, že rudná ložiska nesouvisí s vlastnictvím pozemků a pozemkový vlastník má právo na třetinu urbury. Podíl urbury pro město nebyl stanoven. Banskoštiavnické statuty předpokládají královo právo udělovat oprávnění pro těžbu a to i na soukromých pozemcích a dokonce předpokládají i svobodnou těžbu dřeva pro doly. Kdo se chtěl v Banské Štiavnici zúčastnit dolování, musel se městské radě a hormistrovi prokázat třemi markami stříbra. To znamenalo nejen rudu najít, ale také určité množství rudy vytěžit, zhutnit a zpracovat. Kolem roku 1238 byla Banská Štiavnica povýšena na svobodné královské horní město. Její městská pečeť, která je nejstarší městskou pečetí s hornickými symboly, se zachovala na listině z roku 1275, vydané rychtářem a dvanácti přisežnými. V roce 1259 potvrdil uherský král Bela IV. jasovskému proboštovi znovu dříve získaná privilegia, zničená v době tatarského vpádu. Téhož roku získává Banská Bystrica některé výsady města Banské Štiavnice, navíc pak král udělil Banské Bystrici také právo svobodně těžit zlato, stříbro a jiné kovy. V roce 1327 obdržel báňské právo Smolník. Další udělování báňského práva proběhlo v druhé polovině 14. století (Lúbietová, Brezno). Banskoštiavnické horní právo platilo v podstatě až do konce 15. století. Teprve v roce 1492 bylo v Kremnici sepsáno nové horní právo, které bylo doplňováno v letech 1504 a 1512. Mezi řadu dosud nezodpovězených otázek báňské histografie patří i zjištění, kdy vzniklo banskoštiavnické městské a horní právo.

V řadě privilegií, zejména báňských, udělovaných uherskými králi počínaje Štěpánem I., Svatým (997-1038) a konče Odrejem III., není ani zmínka o banskoštiavnickém báňském právu. Banská Bystrica dostala v roce 1255 pouze městské právo banskoštiavnické a samostatné povolení těžit kovy bez udělení banskoštiavnických báňských statutů. Zbývá otázka, zda báňská privilegia, udělovaná panovníky v rámci jejich regálií a bez stanovení dalších zákonných norem pro vedení hornického provozu a s výjimkou požadavků na urburu, lze považovat za hornoprávní ustanovení. Zdá se být také velmi pravděpodobné, že městské právo získala Banská Štiavnica, již před rokem 1255 a horní právo teprve až po roce 1291. Ve vývoji hornoprávních a zejména hornosprávních statutů a praxe je velmi zajímavý a do té doby ojedinělý případ vzniku Zvazu stredoslovenských banských mest, ve kterém byly: Banská Štiavnica, Banská Bystrica, Pukanec, Nová Baňa, Ľubietová a Banská Belá. Zvaz byl panovníkem uznávaným a prakticky fungujícím druhostupňovým apelačním soudním tribunálem. Výrazné společenské, hospodářské a politické změny, které nastaly v 15. století, jakož i nastupující rozvoj báňské techniky, si vynutily změny i v horním právu, které bylo v průběhu 16. století prezentováno hlavně nově vydávanými horními řády. Annabergský horní řád, vydaný vévodou Jiřím Voutsatým v Annabergu v roce 1509, shrnul v podstatě zásady dřívějších saských horních řádů vydaných po roce 1466 – přesahovaly platnost v nově otvíraných důlních revírech a byly uznávány i v ostatních horních oblastech Krušných hor. Uvedený horní řád byl uznán i Vrchním horním soudem ve Freibergu v roce 1511 za platný pro všechny vévodské rudné revíry v Sasku a je považován za nejdůležitější právní dokument pro vývoj saského hornictví. Teprve v roce 1589 uzavřel kurfiřt Christian I. vývoj právně platného horního řádu pro všechny saské doly, jehož některá ustanovení byla přijímána i v dalších německých i českých Krušnohorských důlních oblastech. Ve srovnání s předešlými horními řády přinesl uvedený horní řád dvě zásadní změny: S rozvojem hornictví bylo nutno stanovit podmínky pro rozšíření správních horních úřadů. Byl zaveden direktivní princip řízení hornických provozů horními úřady s rozšířenými pravomocemi. Doly byly takto řízeny jak po stránce technické, tak i po stránce ekonomické. Tento horní řád z roku 1589 platil až do roku 1869, kdy byl vydán nový saský Horní zákon. Jáchymovskému Královskému hornímu řádu z roku 1548 předcházelo vydání dvou řádů a to z roku 1518 – vydaného Štěpánem Šlikem, majitelem Jáchymova. Protože Šlikové dostali v té době právo výkupu stříbra a ražení mince, stali se skutečnými regálními pány v jáchymovské oblasti. Nové podmínky podnikání a zvýšená moc pozemkových vrchností po Narovnání o kovy a hory z roku 1534 vedly k hornoprávním změnám, pro které byl vzorem Annabergský řád (1509). Druhé a rozšířené vydání Jáchymovského horního řádu bylo uskutečněno v roce 1541. Třetí upravené a doplněné vydání bylo vydání Královského horního řádu králem Ferdinandem I. (1548). Tento Královský horní řád měl platnost horního zákona a jeho platnost se později rozšířila pro všechny české doly. Na základě 11. článku Narovnání o kovy a hory (1534) byl Královský horní řád postupně přijímán v průběhu 16. a 17. století jako základní norma, k řízení provozu a zajišťování báňského majetku i na dalších královských a soukromých panstvích. Jáchymovský horní řád chránil právo těžaře již při mutování-při ohlášení nálezu ložiska. Mutování neznamenal možnost činit si nároky na oprávnění k dolování, nýbrž jen nárok na propůjčení důlních měř. V jáchymovských řádech se poprvé předepisoval způsob dobývání. Jáchymovské horní řády předepisovaly předkládání čtvrtletních výkazů o zisku a ztrátách na podílech dolů. Dřívější dělení důlního majetku na 32 podílů podle starých českých řádů bylo jáchymovskými řády změněno na 128 kuksů. Tyto podíly měly charakter cenných papírů, byly přenosné, obchodovatelné, dědičné a směly být i zastavovány. Podle Královského horního řádu (1548) nebylo dovoleno havířům pobírat za den dvě mzdy z jednoho dolu, ale nezakazovaly pobírání mezd ze dvou různých dolů. Tak se např. řešily výdělkové možnosti havířů při stoupající drahotě v 16. století. Pro vydání Královského horního řádu byl použit jáchymovský horní řád, vydaný Šliky v roce 1541, který se již podstatně lišil od původního

Annabergského řádu. Oba tyto jáchymovské horní řády, jak Šlikovský (1541), tak i Královský (1548), jsou poznamenány silnými vlivy *Ius regale montanorum*, které autor úpravy, Mattes Enderlein dokonce i přeložil do němčiny. Narovnání o hory a kovy krále Ferdinanda I. s českými stavy z roku 1534 má svůj trvalý význam jednak v tom, že jeho ustanovení, která nebyla při dalším Narovnání v roce 1575 výslovně zrušena, podržela i nadále svou platnost. Narovnání o hory a kovy císaře Maxmiliána II. s českými stavy v roce 1575 se stalo základní směrnicí, o kterou se opíralo horní právo, a které určovalo jeho další vývoj na téměř 300 let. Z hlediska horního zákonodárství se stala obě Narovnání kompromisními řešeními, kterým odpovídal stav sil mezi panovníkem a šlechtou. Tyto kompromisy současně poskytovaly zásadní směrnice pro řešení nejzávažnějších problémů, bránících tehdejšímu rozvoji hornictví. Obě Narovnání si vynutil stav mocenských poměrů ve střední Evropě – oslabení podnikatelské a kontrolní role měst ve prospěch šlechty. V Narovnáních byly vyhrazenými nerosty pouze rudy drahých kovů a sůl. Ostatní nerosty mohly využívat volně pozemkové vrchnosti, nebo je přenechat za úhradu desátku druhým osobám. Období 16. století přineslo pouze v podstatě nevydařené pokusy krále Ferdinanda I. začlenit mezi vyhrazené nerosty také kamenec a skalici (1549) a kamenné uhlí (1550). Obě Narovnání tvořila v podstatě státní dohody, které upravovaly vztahy a urovnávaly střety zájmů mezi podnikateli v hornictví a především mezi samotnými stavy a panovníkem. Zabývaly se pouze dvěma základními problémy – zajištěním hornických svobod a smluvním rozdělením sfér zájmů, pravomocí a z nich vyplývajících povinností i finančních výhod mezi představiteli státní moci, to je mezi panovníka a stavy. Zajímavým je článek č. 2 v Narovnání (1534), kterým si Ferdinand I. vyhradil právo stanovit u nově zakládaných horních revírů, jak se v nich má užívat horní řád. První Narovnání (1534) neproklamovalo ani osobní svobody horníků, ale naopak je v podstatě odsuzovalo k poddanosti pozemkovým vrchnostem. Druhé Narovnání (1575) však zajišťovalo horníkům osobní i majetkovou svobodu proti útlaku ze stran vrchnosti i soudních institucí, které nebyly vždy pod přímým vlivem panovníka. Narovnání z roku 1575 vytvořilo základnu, která poskytovala podmínky pro další báňskosprávní opatření, jimiž měl být vytvářen dostatečný prostor pro rozvoj báňského podnikání. Obnovené zřízení zemské v roce 1627 potvrdilo Narovnání z roku 1575, které tak zůstalo prakticky v platnosti až do vydání rakouského Obecného horního zákona v roce 1854. Počátky úsilí o sjednocení právních řádů se datují již od konce 16. století, kdy na pokyn Rudolfa II. zpracoval Vilém z Opperstorfu osnovy dvojích práv horních. Tento návrh, předložený 14. dubna 1579 nebyl přijat. Stejnou myšlenkou se zabývala Marie Terezie, která však usilovala o jeden horní řád pro všechny země koruny. Bezvýslednou se ukázala i snaha císaře Josefa II., který dvorským dekretem ze 7. června 1786 ustanovil komisi pro zpracování nového horního řádu, která však do horního zákonodárství přinesla pozitivní změnu pouze v úpravě důlních měr. Nutno si uvědomit, že v době společenských změn v polovině 19. století, spojených s mohutným průmyslovým rozmachem, bylo hornictví jako jedno ze základních hospodářských odvětví řízeno několik set let starými středověkými horními řády. Četná ustanovení, která upravovala: důlní míry, předmět horního regálu, desátky, poplatky, taxy, ale i postavení a organizaci státní báňské správy, se stala brzdou průmyslové expanze již koncem 18. a na počátku 19. století. Revoluční léta 1848-1849 se stala katalyzátorem ve zdoluhavém procesu reformace a unifikace horního práva. Produktem této doby byla i myšlenka rozšířit působnost připravované reformy na celé Rakousko včetně Uher.

Obecný horní zákon ve své podstatě splnil základní požadavky, vynucené výrobními vztahy mladé podnikatelské společnosti. Princip horní svobody, na kterém je vybudován, otevřel rovný přístup k báňskému podnikání a rovný konkurenční boj všem společenským vrstvám. Je charakteristické, že podle této normy neměl ani stát výhradní vlastnické právo k vyhrazeným nerostům a pokud vystupoval v roli podnikatele, bylo jeho postavení stejné, jako podnikatelů

soukromých. Celkem 286 ustanovení Obecného horního zákona je rozděleno do 16 dílů. V mnohých ustanoveních tohoto zákona je patrná určitá nedůslednost řešení hornoprávní problematiky, i když je mu nutno přiznat určité pozitivní rysy. Jeho nedostatky se jeví velmi výrazně ve srovnání s pruským Horním zákonem, který byl vydán 1865. Nově upravený návrh Janem Lhotským (1874) byl však většinou horních úřadů a znalců v oboru horního práva zamítnut. V průběhu platnosti Obecného horního zákona byly jednotlivé jeho články měněny a doplňovány až do roku 1918 a pak i po vyhlášení Československé republiky zůstal v podstatě platným až do roku 1957. Vývoj horního práva ve Velké Británii probíhal odlišně od vývoje evropského. Tento rozdíl je dán jiným způsobem chápání podstaty horního práva, která vychází ze dvou možných skutečností: nerosty tvoří součást pozemku a jsou tedy vlastnictvím pozemkového majitele, nerosty odděleny od vlastnictví pozemku, pod kterým se nacházejí, jsou to nerosty vyhrazené a nepatří tedy do dispozice vlastníka pozemku. Vyhrazené nerosty patří státu a ten jimi disponuje dvojím způsobem: odevzdá právo na vyhledávání a dobývání vyhrazených nerostů propůjčkou horního vlastnictví, přiznává administrativní cestou báňskou koncesi, přičemž při výběru koncesionáře se řídí volnou úvahou. Právo na vyhledávání a dobývání nevyhrazených nerostů je obsaženo v právu pozemkového vlastnictví, neboť nerosty tvoří součást pozemku. Ve Velké Británii je horní regál soukromým právem zeměpána, i když obsahově se toto právo vyvíjelo opačným směrem, než v ostatní Evropě. Za nejstarší prameny zeměpanského horního zákonodárství ve Velké Británii se považují: regulativ Richarda I. (1198), patent Janův (1201), patent Jindřicha III. (1251), patent Eduarda I. (1305). Aktem z roku 1688 bylo vysloveno, že rudy a měď, cín, olovo a železo nejsou předmětem regálu panovníkova, ale patří vlastníku pozemku. Nejen v minulosti, ale ani v přítomnosti nepatří některé nerosty vlastníku pozemku. Jedná se o následující nerosty:

Zlato a stříbro, které patří koruně. Proto jedině stát může udělit koncesi k jejich vyhledávání a dobývání a to prostřednictvím úřadu. Ropa, minerální oleje a zemní plyn patří rovněž státu a to podle zákona z roku 1934. Podle tohoto zákona uděluje koncese ministerstvo obchodu a průmyslu. Veškerá práva na uhlí patří Státnímu uhelnému úřadu a to na základě zákona z roku 1946 o znárodnění uhelných dolů. Radioaktivní nerosty jsou rovněž pod kontrolou státu podle zákonů z let 1946 a 1954. Předseda sněmovny lordů má v oblasti geologického průzkumu a těžby radioaktivních nerostů rozsáhlé pravomoci a oprávnění. V britském horním právu dochází k rozporu mezi soukromým vlastnictvím pozemku včetně nerostů a společenským zájmem na vytěžení nerostného bohatství. V roce 1966 byl vydán zákon, který umožňuje těžařům v těch případech, kdy nemohou dohodou získat právo pro vyhledávání a těžbu nerostů, dosáhnout tohoto práva výrokem soudu v těch případech, kdy dobývání nerostů je v obecném zájmu. Tento zákon se vztahuje pouze na některé nerosty: rudy železa, cínu, olova, zinku, mědi, wolframu, křemíku, barytu a živcové břidlice. Ze stejných důvodů zveřejnila vláda v roce 1969 memorandum, uvažující o zavedení nového horního práva ve Velké Británii s cílem usnadnit těžařům geologický průzkum a těžbu nerostu na pozemcích, které jsou v soukromém vlastnictví. Vývoj moderního evropského horního zákonodárství, který byl zahájen francouzským horním zákonem (1810), rakouským Obecným horním zákonem (1854) a pruským horním zákonem (1865), se ve Velké Británii neubíral stejnou cestou, a proto se britské horní právo obsahově neshoduje s horním právem evropského kontinentu. Oprávnění těžaře k dobývání nerostů ve Velké Británii nespočívá v udělení propůjčky a báňské koncese, ale v uzavření soukromo-právní smlouvy s vlastníkem pozemku. Teoretická i obsahová odlišnost britského horního práva jakoby se odrážela i v systému vysokého báňského školství. Zatímco na evropském kontinentu vznikají samostatné vysoké báňské školy, Báňská akademie v Banské Štiavnici, Příbrami, Leobenu, Freibergu, École Nationale Supérieure des Mines ve Francii a další, je studium báňských věd ve Velké Británii přičleněno

k univerzitám. Jedná se o podobný stav v báňském školství, jaký platil u nás v době Tadeáše Peithnera z Lichtenfelsu (1772), kdy se báňské vědy přednášely na Univerzitě Karlově v Praze a který doposud platí např. v Itálii.

Právní zakotvení hornictví ve společnosti Hornické právo – pravděpodobně nejstarší právo zaměřené k provozování specializovaného oboru jakým je dobývání, těžba a prodej nerostných surovin. Mezi hornoprávní dokumenty, které podstatně ovlivnily vývoj hornictví a horního práva v Evropě patří zejména: Privilegium krále Václava I. a jeho syna Přemysla Otakara zvané Jihlavské privilegium z roku 1249, listina A a jeho další úpravy z let 1290, listina B a tzv. německé jihlavské právo, vydané po roce 1290, listina C. Ius regale montanorum – vydané králem Václavem II. r. 1300 v Kutné Hoře. Narovnání o hory a kovy krále Ferdinanda I. v roce 1534. Narovnání o hory a kovy krále Maxmiliána II. v roce 1575. Jáchymovský královský řád z roku 1548. Zařazení uhlí mezi vyhrazené nerosty v roce 1793. Vydání obecného zákona horního pro země rakouské monarchie v roce 1854.

ad 1) Jihlavské horní právo přineslo zásadní změnu ve vývoji hornoprávních ustanovení, má 4 kapitoly, zabývá se spolehlivým vyměřením důlních měř, čili horního majetku, zavedlo prioritu nálezů ložiska pro udělení důlních propůjček, dbalo na hospodárné dobývání a vydobyví nerostných zásob, zdůrazňovalo bezpečnost provozu s přihlédnutím k průvalům vod – tehdejšímu největšímu problému hornictví, obsahuje ustanovení o udržování hor a o propůjčování opuštěných hor, o nabytí práva dědičné štol a o postupu štol v cizích polích a o rozhodování hraničních sporů. Není zde však ještě ustanovení o pracovním právu – původní havíři byli zároveň podnikateli - neexistoval tedy námezdní poměr. Jihlavské právo dávalo poučení jak našim, tak i zahraničním báňským měšťanům jihlavský soud se těšil téměř po 4 století neobyčejné vážnosti. Rok 1290 – privilegium B – rozvádí některá statuta z listiny A a je k nim přidáno dalších 13 nových. Rozhraní 13. a 14. století v Jihlavě vznikla poslední právní kodifikace horního práva tzv. německé právo jihlavské, psané v němčině a obsahující jenom horní právo (listina C). Jihlavské horní právo – vytvořilo základ pro rozvoj hornictví ve středověku i později.

ad 2) Ius regale montanorum Královské právo horníků reagovalo na rozvoj hornictví v posledních letech 13. stol., nahradilo privilegia, výsady a lokálně omezená práva zákonem s platností pro celou zem, reagovalo také na společenské změny tj. vznik námezdně pracujících lidí – nutnost dořešit právní hledisko dolování, bylo sepráno ve 4 knihách italským právníkem Gozziem z Orvieto, horní zákon byl vydán pravděpodobně r. 1300 v Kutné Hoře a stal se postupně vzorem pro horní zákonodárství v mnoha zemích světa jako právo horní, sociální, pracovní, správní i jako důlně bezpečnostní předpis, má řadu světových priorit – např. řada ustanovení pracovních právních, sociálně právních tvořilo také základ nejstarších provozně bezpečnostních předpisů.

ad 3) Narovnání o kovy a hory (1534) hornoprávní změny, pro které byl vzorem Annabergský řád z r. 1509 – do Čech se dostaly některé modernější zásady saského práva. Neproklamovalo osobní svobody horníků, odsuzovalo je v podstatě k poddanosti pozemkovým vrchnostem.

ad 4) Narovnání o kovy a hory (1575) základní směrnice, o kterou se opíralo právo, a které určovalo jeho další vývoj na téměř 300 let. (teprve v pol. 19. stol. – pod tlakem nových výrobních vztahů jej nahradil soubor nových zákonných opatření, vrcholících Obecným horním zákonem, vydaným 23. května 1854), druhé narovnání již zajišťovalo osobní i majetkovou svobodu horníkům.

ad 5) Jáchymovský královský řád (1548) měl platnost horního zákona, vydal ho král Ferdinand I. a jeho platnost se postupně rozšířila pro všechny české doly, v průběhu 16. a 17. století byl postupně přijímán jako základní norma k řízení provozu a zajišťování báňského majetku jednotlivými panstvími, chránil právo těžaře již při ohlášení nálezů ložiska, zaručoval nálezci přednostní právo na propůjčení dolové míry, předepisoval také způsob dobývání předkládání čtvrtletních výkazů o zisku a ztrátách na podílech dolů.

ad 6) Zařazení uhlí mezi vyhrazené nerosty (1793)

Vydání Obecného horního zákona (1854) předcházela mu řada návrhů a úprav, již od konce 16. stol. – snaha o sjednocení právních řádů Rudolfem II., dále Marií Terezií, polovina 19. stol. – mohutný průmyslový rozmach – hornictví přitom jako jedno ze základních odvětví řízeno několik set let starými horními řády v mnoha případech brzda průmyslové expanze, zákon je budován na principu horní svobody – to otvírá rovný přístup k báňskému podnikání a rovný konkurenční boj všem společenským vrstvám, řešil i právní vztahy, které přímo nesouvisely s báňským podnikáním např. sociální zabezpečení, pracovněprávní vztahy, báňské dávky apod. má celkem 286 ustanovení, rozdělených do 16 dílů, v průběhu jeho platnosti byly jednotlivé jeho články měněny a doplňovány až do roku 1918 a pak i po vyhlášení Československé republiky zůstal v podstatě platným až do r. 1957.

Hornické pořádky, bratrstva, spolky a odbory pokud budeme posuzovat *Ius regale montanorum* krále Václava II. nejen z hlediska horního zákonodárství, ale také z hlediska prvního práva pracovního a sociálního, pak můžeme usuzovat i na jeho vliv při vytváření hornických spolků a organizací, je velmi pravděpodobné, že vzájemné pocity a vědomí sounáležitosti a vzájemné stavovské pomoci daly vzniknout cechu havířů již dříve, než ve 14. století,

Kutnohorský a Kaňkovský pořádek byly jedněmi z prvních hornických organizací v českých zemích, je pravděpodobné, že zakladateli hornického cechu byli tzv. lénhavíři, tvořící specifickou skupinu horníků, nepracujících v námezdném poměru k těžařům, lénhavířům byly pronajímány určité části dolů, ve kterých pracovali za určité množství jimi vydobyté rudy – vytěžily i rudy s nižší kovnatostí, čímž byla splněna také ustanovení Václavova Horního zákona o hospodárném dobývání ložisek,